

че тези принципи не във всичко бяха идентични с тези на Ленин. Основното различие се състоеше в това, че тесните социалисти, като изграждаха революционна, дисциплинирана, класова партия на работническата класа, не я разглеждаха като партия-авангард, ръководител на масите в борбата за власт, а виждаха и сочеха за главна нейна роля пропагандата на социализма.

Въпреки че Благоев многократно бе подчертавал, че централизмът в нашата партия няма нищо общо с Лениновия централизъм, фактически този централизъм има много общо с Лениновия централизъм, защото това го изискваше и налагаше революционната практика, логиката на класовата борба. Разбира се, на практика тесните социалисти изграждаха революционна марксистка партия, но все пак тази партия не се подготвяше поради легалните условия като партия, която да се готви за революция, а само като партия за борба при легални условия, т. е. при условията на политическа свобода. Българските тесняци още не разглеждаха новата епоха като епоха на империализъм и навечерие на пролетарска революция — епоха, която искаше създаването на партия от нов тип, способна да организира и поведе масите за революционно унищожаване на съществуващия строй.

ЕВОЛЮЦИЯТА НА Г. В. ПЛЕХАНОВ КЪМ МЕНШЕВИЗМА И РЕВОЛЮЦИОННИТЕ МАРКСИСТИ В БЪЛГАРИЯ (1903—1914 г.)

§ 1. Тесните социалисти и меншеvizмът на Плеханов

В литературата Плеханов често се квалифицира като лидер на меншеvizма. В този пункт са нужни обаче някои уточнения, тъй като те имат важно значение, когато разглеждаме отношението на българските тесни социалисти към Плеханов. Сам Ленин нееднократно е подчертавал различието на Плеханов от „ортодоксалните“ меншевики, като Мартов, Дан, Акселрод и др. И това не бива да се забравя, когато се разглежда дейността на Плеханов до 1914 г., когато той в много пунктове в тези години е близък до меншевиките, обаче твърде често е заемал особена позиция и неведнъж е напуснал и самите меншевики.¹ Преминаването на Плеханов на меншевишки позиции не означава, че той заема неправилни позиции буквално по всички въпроси на стратегията и тактиката на партията. На неговото перо, както нееднократно е посочвал Ленин, и след това принадлежат ред забележителни статии, насочени против враговете на марксизма.²

Трудовете на Плеханов, написани през тези години, имаха огромно значение не само за Русия, но и за цялата международна социалдемократия. През 1908 г. излиза неговата книга „Основни въпроси на марксизма“, преведена веднага на френски, немски и български език. Тази книга на Плеханов получи положителна оценка от В. И. Ленин, който я причисли към тези книги, които съдържат най-хубавото изложение на

¹ Ленин, В. И. Съч. Т. 20, с. 284, 371—372.

² Чагин, Б. А., И. Н. Курбатова. Цит. съч., с. 85.

същността на философията на марксизма.³ През 1908—1909 г. Плеханов е автор на десетки статии, насочени против махистите. Защитата от Плеханов на марксистката философия и след преминаването му на страната на меншевизма изиграва немалка положителна роля за изграждането на социалдемократическа партия в Русия и за засилване на левите елементи в социалдемократическите партии на Запад и на Балканите. В тези години Плеханов нееднократно се среща с Ленин и с болшевиките за изработването на единна линия в борбата против ликвидаторите. Ленин от името на болшевиките и Плеханов от името на меншевиките-партийци се договаряха за издаването на редица вестници и списания съвместно. В резултат на тази съвместна дейност в Париж започна да излиза в „Рабочая газета“, в Петербург — легалният вестник „Звезда“, в Москва списание „Мысль“, а малко по-късно, през май 1912 г. — и в „Правда“. Плеханов активно сътрудничеса в тези органи, ръководени от Ленин и болшевиките. В резултат на активното му сътрудничество в болшевишките издания, в това число и в списание „Социалдемократ“, от 1910 до 1913 г. той публикува повече от 20 статии и бележки, разобличаващи опортюнистическата дейност на ликвидаторите и др. опортюнисти.⁴

Съветските изследователи са единодушни съобразно оценките на Ленин, че и след 1903 г. Плеханов продължаваше да се ползва с авторитета на виден теоретик на марксизма.⁵ И в тези години той написа ред интересни и задълбочени трудове в защита на диалектическия и историческия материализъм. У него намираме едно причудливо съчетание на радикализъм в теорията, особено в нейната най-абстрактна част — философията, и опортюнизъм на практика — по организационните въпроси, в политиката и тактиката на класовата борба. При всички негови сериозни отстъпления от революционния марксизъм, въпреки опортюнизма му, Плеханов никога не е преставал да вярва в руския пролетариат. През 1913 г. той пише: „Руският пролетариат, опората и надеждата на руската революция,

расте не с дни, а с часове. Никаква реакция ще е в състояние да сломи неговите сили.“⁶ Разбира се, меншевишките политически възгледи на Плеханов не са могли да не намерят отражение в написаните от него философски трудове. Връзката обаче между неговия меншевизъм с грешките и отстъпленията във философските му възгледи не винаги е пряка. Тази връзка по-скоро личи в трудовете му по исторически материализъм, където въпросите са по-тясно свързани с политическата практика (учението за революцията, за класовата борба, за държавата и др.), и в по-малка степен се забелязва в областта на диалектическия материализъм и в историята на философията.

Ето как по-късно Ленин характеризира еволюцията на Плеханов: „1. 1903 г., август — болшевик; 2. 1903 г., ноември (№ 52 на „Искра“) — за мир с „опортюнистите“ — меншевик; 3. 1903 г., декември — ярък меншевик; 4. 1905 г., пролетта, след победата на болшевиките — за „единство“ на враждуващите братя; 5. 1905 г., от края до половината на 1906 г. — меншевик; 6. От половината на 1906 г. напуска меншевиките и в Лондон 1907 г. ги порицава... за „организационен анархизъм“; 7. 1908 г. — разрыв с ликвидаторите; 8. 1914 — нов поворот към ликвидаторите.“⁷ Както се вижда, този етап от дейността на Плеханов се отличава с едно своеобразие и сложност. Ленинските оценки са твърде конкретни, много точни и обективно верни. Те задължават изследователите да се съобразяват със сложната идейно-теоретическа и политическа еволюция на Плеханов, която не става изведнъж, а е съпътствувана със сложни колебания и зигзаги.

И след преминаването на Плеханов на страната на меншевиките българските революционни марксисти, както вече посочихме, продължават да го считат за виден теоретик на марксизма и да поддържат близки връзки с него, да превеждат и издават неговите съчинения.

За целия този период от 1903 до 1914 г. Плеханов за тесните социалисти бе един безспорен авторитет, който те дълбоко уважаваха и с който се стремяха да поддържат близки връзки и контакти. За тях той беше

³ Ленин, В. И. ПСС. Т. 26, с. 88.

⁴ Чагин, Б. А., И. Н. Курбатова. Цит. съч., с. 102.

⁵ Чагин, Б. А. Г. В. Плеханов и его роль в развитии марксистской философии. М., Ленинград, 1963, с. 445.

⁶ Плеханов, Г. В. Соч. Т. 19, с. 445.

⁷ Ленин, В. И. Съч. Т. 20, с. 333.

пример на войнстващ борец против опортюнизма и ревизионизма. И не случайно, както вече се каза, Десятят конгрес изпрати специална телеграма до Плеханов, с която тесните социалисти искаха да демонстрират пред своя учител непримиримостта си към опортюнизма и ревизионизма. Широкият социалисти, на които авторитетът на Плеханов също бе нужен, обвиняваха „Работнически вестник“, че е заблудил Плеханов за характера и същността на идейната борба. Получи се един своеобразен двубой между тесни и широки социалисти: чий е Плеханов, на кого той принадлежи и кой има естественото право да го счита за свой учител? И едините, и другите се стремяха да докажат, че ако Плеханов беше в България, би застанал на тяхна страна.

След 1903 г. към Плеханов се отправят поток от запитвания и молби да отговори на един или друг въпрос, по който се води полемика в България. Но Плеханов се въздържа да отговори и на широките, и на тесните, а по-късно и на своите приятели от групата на „Пролетарий.“ Той знаел, че неговото мнение е авторитетно в средите на българската социалдемократия и затова открито не заставал нито на една от спорещите страни.

Така например през месец май на 1904 г. Никола Харлаков, като секретар на БРСДП (т. с.) моли Плеханов да напише статия за „Червен народен календар“, която е нужна в борбата против българския опортюнизъм. „Предоставяме Ви, пише Харлаков, Вие сами да си изберете темата, но искаме да ни помогнете със своя авторитет в борбата против опортюнизма в България. Най-добре ще бъде, ако Вие напишете за задачите и тактиката на социалдемократията в икономически изостаналите страни, където, както и в България, капиталистическото развитие все още не се е проявило с всичките си отрицателни страни и където няма още един единен сплотен индустриален пролетариат и класата на наемните работници в по-голямата си част се състои от довчерашни собственици, които още не са скъсали със своята дребнобуржоазна идеология. От всичко това, както на Вас сигурно ви е известно... „общоделците“, както ние ги наричаме, правят извода „за общо дело“, което нашата партия трябва да води заедно с партията на селяните, занаятчиите и

индустриалната буржоазия в защита на страната от настъпващата реакция.“⁸ От това писмо на Харлаков се вижда, че той иска такава статия от Плеханов, в която открито да се осъди общоделската тактика на компромиси и съглашения.

Въздържайки се открито да вземе страна в българските спорове, Плеханов по същество заема вече централна позиция по отношение на вътрешнопартийните борби в българската социалдемократия. На следващата година тесният социалист Кр. Тихчев се обръща към Плеханов и го моли да му разясни въпроса за дребната частна собственост. Макар и възгледите на Плеханов за частната собственост да се покривали напълно с тези на тесните социалисти, той и сега се въздържал да изкаже своето мнение. „Аз, пише Тихчев до Плеханов през 1905 г., искам да обърна вниманието Ви по един такъв принципиален въпрос, който особено много интересува и мен, тъй като и в България по този въпрос имаше спор с опортюнистите, така наречените „широки социалисти“.“⁹

Плеханов е бил осведомен за полемиката, която се водела в България за съдбата на дребната частна собственост при социализма, и знаел, че неговото становище в България се подкрепя и поддържа от тесните социалисти начело с Благоев. Отговорът на Плеханов би турил край на полемиката и щял да спести много сили на тесните социалисти. По същите съображения Плеханов вече не отговаря и на запитванията на Г. Бакалов, който беше вече напуснал партията. Бакалов с две писма през 1908 и 1909 г. го моли да напише статия и вземе отношение по известната полемика за взаимоотношенията между партията и профсъюзите. Макар и Плеханов да знаел, че неговото гледище се съпада с това на анархолибералите и широките, той отново предпочита да мълчи. „За българските другари би било във висша степен желателно, му пише Бакалов, ако Вие, макар и с няколко изречения, обясните какъв е

⁸ АДП инв. № 3469, В. 445. Вж: *Веков, А. Г. В. Плеханов и българската социалдемократия*, „Известия на Института по история на БКП“, № 31, С., 1974, с. 296—297.

⁹ *Веков, А. Г. В. Плеханов и българската социалдемократия*. Цит. публ., с. 297—298.

смишълът на Вашето допълнение към резолюцията на Интернационала, както и въпроса: в какъв смисъл Вие разбирате неутралността на профсъюзите?

С Вашия отговор Вие ще помогнете много за обединяването на българския пролетариат. Ако намерите време да напишете Вашето изказване, ние ще го публикуваме в списанието на нашата социалистическа работническа партия „Съвременник.“¹⁰

През 1909 г. и Янко Сакъзов моли Плеханов да напише статия за първомайския брой на „Работническа България“, орган на обединената социалдемократическа партия. Но и Сакъзов с молбата преследвал ясно поставена цел. „Каквото и да напишете, ще ни направите голяма услуга.“¹¹ Очевидно е, че Плеханов се въздържал да вземе отношение към разногласията в българската социалдемократия. Той продължавал да се отнася със същото уважение към българските си другари, знаейки, че симпатиите към него от страна на всички фракции са еднакво големи.

Но когато към него се отправят молби от по-друг род, той с готовност отговаря на българските си другари. Когато през 1911 г. известният деец на тясносоциалистическата партия д-р Петър Генов се обръща към Плеханов и иска да чуе неговото мнение за дисертационния си труд за Фойербаховата философия, той с готовност се отзовал и му написал специално писмо.¹² Отговорът е написан в няколко варианта.¹³

Докато Плеханов се въздържа да вземе отношение към разногласията в българската социалдемократия, той с готовност изпраща на секретаря на Солунската социалистическа работническа федерация Жозеф Хазан статия за Първи май.¹⁴ С тази статия Плеханов целел в навечерието на Балканската война да призове пролетариата на Балканите и в Турция да даде своя принос за обединението на балканските народи, „които ще турят край на днешното разделение, представляващо непрекъснат източник на най-гнусни дипломатически

интриги“.¹⁵ Този документ показва, че Плеханов продължавал да проявява същия интерес към работническото и социалистическото движение на Балканите и отговаряйки на молбата на Солунската социалистическа федерация, той считал, че с това ще подпомогне тамошните социалисти, които под знамето на интернационализма водили борба за мир и дружба на Балканите. Така че мълчанието на Плеханов в тези години е продиктувано именно от стремежа му да не взема отношение към разногласията в България, където всяка от борещите се фракции го издигаше за свое знаме. С тази си позиция Плеханов изразявал и своето разбиране, проведено и в руската партия, да стои над враждуващите фракции, с което на практика той подкрепял центриската линия в международното социалистическо движение, против която тесните социалисти непрекъснато водели борба и трябвало нееднократно да влизат в противоречие с Плеханов.

Но нека да видим как Плеханов отстоявал тази центриската позиция в международното социалистическо движение. Можеш ли той да удържи докрай тази линия на „извънфракционност“ в руското, международното и българското социалистическо движение?

Плеханов, както вече посочихме, се отнесе положително към разцеплението в българската социалдемократия. Публикувайки на страниците на „Искра“ статията за Десетия конгрес, той предопредели своето отношение към тесните социалисти. С това Плеханов не позволи тесните социалисти да се изолират и бъдат обвинявани като разколници и рушители на единството на социалистическото движение. Това най-ясно проличава на Амстердамския конгрес на Интернационала през 1904 г. За свои представители в Амстердам Централният комитет избира, както е известно, Кр. Раковски и Плеханов. По същото време и широките се обръщат към Плеханов и Кауцки да ги представляват на конгреса. Но и единият, и другият, както отбелязахме, им отказват. Отказът на Плеханов може да се обясни само с това, че той е считал истинските представители на революционния марксизъм не широките, а тесните социалисти начело с Благоев. Плеханов твърде добре

¹⁰ Генов, А. Цит. публ., с. 299.

¹¹ „Литературно наследство Г. В. Плеханова“, Сб. М., 1934, с. 126.

¹² АДП, ед. хр. Б. 14. 1.

¹³ Сб. Група „Освобождения труда“, Т. 6, с. 39—41.

¹⁴ АДП, инв. № 13553, ед. хр. В. 34. 9.

¹⁵ АДП, ед. хр. 69.1.

знаеше и разбираше, че ако приеме представителството на широките, той ще заеме страната на Бернщайновите последователи в България. Това беше силен удар срещу широките социалисти.¹⁶

Когато Единадесетият конгрес на партията през 1904 г. избра Плеханов за свой представител в Амстердам, той изхождаше от положението, че ще бъде един достоен представител на тесните социалисти, че неговите възгледи се покриват с гледището им за необходимостта от по-нататъшна борба против ревизионизма. И действително конгресът и разгърнатите се дебати показаха, че тук Плеханов заедно с такива видни дейци на международната социалдемократия като Роза Люксембург, Жул Гед, Август Бебел осъждат ревизионизма и посочват, че той не е само германско явление, а течение, което заплашва революционната същност на международната социалдемократия, стремейки се да замени тактиката на класовата борба с тактиката на класовото сътрудничество.

Амстердамският конгрес гласувал няколко резолюции, две от които били от голямо значение за партията и за работническото движение в България. Разтревожени от обстоятелството, че в редовете на много партии се забелязва тенденция на разцепление и че това явление може да доведе до разцепление и в други страни, конгресът приел резолюция, в която се препоръчвало навсякъде да се пристъпи към обединяване на съществуващите социалдемократически партии или крила...

Когато тесните социалисти заеха твърда позиция срещу решението на Международното социалистическо бюро за обединение на тесните и широките социалисти в една единна партия, те знаеха, че ще намерят подкрепа и защита от страна на Плеханов, който нееднократно обичал да подчертава, че „единството между отделните фракции може да се постигне само там и тогава, когато отделните фракции имат едни и същи задачи, когато те изразяват едни и същи класови интереси. А там, където това необходимо условие отсъст-

¹⁶ Йотов, И. Из борбите на тесните социалисти против опортюнизма на II Интернационал. С., 1964, с. 34 и сл. Неуспехът на общоделците да спечелят на своя страна Плеханов бил голямо поражение за тях на международната социалистическа арена.

вува, там единството не може да бъде нито трайно, нито полезно.“¹⁷ И когато тесните социалисти се обявиха против Амстердамската резолюция, те мотивираха своя отказ напълно в духа на тези изказвания на Плеханов, като подчертаваха своето разбиране за единството като единство на революционните сили на пролетариата. Така тесните социалисти се обявиха решително против дадената от Амстердамския конгрес центристка линия за обединяване на революционните елементи с опортюнистите. Подобно на Плеханов Благов посочи, че обединението на марксистите с ревизионистите „означава потъпкване на всички принципи, установени от международните конгреси, означава подкопаване „единството на партията“, а не създаването му“¹⁸. Влагайки такова разбиране, тесните социалисти непоколебимо застанаха на позициите, че Амстердамската резолюция за единство на партията не се отнася до опортюнистите, че тя задължава да се създава единство само върху основата на революционните принципи на социализма.¹⁹

По-подробно на Амстердамския конгрес няма да се спираме, но искаме да отбележим, че тесните социалисти навсякъде отбелязваха и най-дребния факт, от който може да се съди, че след разцеплението Плеханов стои и защитава позициите на тесните социалисти. Така например „Работнически вестник“ публикува едно писмо, изпратено до редакцията от български социалист, в което се разказва за тържеството, което френските социалдемократи устроили на Плеханов. На това тържество, устроено в чест на Плеханов, присъствували Вера Засулич, Павел Акселрод и много дейци на руската социалдемократия. Пред цялата аудитория Кр. Раковски поздравил Плеханов от името на българската революционна социалдемократия и се подписал под адреса, който руските социалдемократи изпратили на Плеханов. На това интернационално събрание в своето приветствие Кр. Раковски обърнал внимание главно на това, че със своите съчинения Плеханов е „спомогнал на българските си другари в борбата против зараждащия се капитализъм и срещу нашите опор-

¹⁷ Плеханов, Г. В. Соч. Т. 16, с. 310.

¹⁸ Благов, Д. Съч. Т. 9, с. 347.

¹⁹ Йотов, И. Цит. съч., с. 58.

тюнисти, от които миналата година се освободихме, за да водим макар и малцина по число, но силно иначе по-успешно борба и работа за обединяване и сплотяване на българските революционери.“²⁰ „След тези думи на нашия другар, се казва в писмото до редакцията на партийния орган, българският социализъм бе поздравен с оживление и викове „браво“. На др. Плеханов се поднася адрес от руската социалдемократическа младеж, на който се подписаха и българските другари, намиращи се тук.“²¹

Тесните социалисти използват решенията на Амстердамския конгрес, за да подчертаят още един път своята близост с Плеханов и да посочат, че широките социалисти нямат основание да считат, че Плехановите възгледи са по-близки до техните. И вече почти една година след разцеплението широките ще нарекат Плеханов „адвокат на ортодоксалните“ в България.²² Тесните социалисти се радват, че са спечелили на своя страна такъв един виден деец на международната социалдемократия. Те не оставят без отговор нито едно писание на широките, че Плеханов защитава възгледи, по-близки до общоделските. „Това е дързост от страна на широките, пише „Работнически вестник“, които са се обърнали към Плеханов и Кауцки да ги представляват в Амстердам.“²³ Позицията на Плеханов в Амстердам попада твърде много на тесните социалисти в България. Когато конгресът приема известната си резолюция за единството, която по своему беше използвана от широките, Плеханов отново се връща към проблемите за единството и разкрива съдържанието на понятието „единство“. „Гдето има обединение на елементи, пише той, които имат помежду си едни и същи обществени задачи, изразяват едни и същи класови интереси, там единството е не само положителен факт, но и е направено задължително за тържеството на тези интереси. А гдето това необходимо условие отсъства, там единството не може да бъде нито трайно, нито полезно. И целият морал на Амстердамския конгрес се свежда до това, възможно ли е трайно единство между опортюни-

сти и марксиста. Аз мисля, че не може, и в този пункт с мен са съгласни и италианските опортюнисти, че реформизмът и революционният опортюнизъм съставляват всъщност две отделни партии. В Амстердам имаше много опортюнисти, но не всички те се изказаха открито“.²⁴ Тук Плеханов говори за трайно, а не за формално единство. Широките у нас, които се обявиха против разцеплението, искаха и се бореха за такова единство, което нито е нужно, нито е полезно за социалистическото движение. Такова единство и теоретически, и практически беше отречено от тесните социалисти и тези думи на Плеханов сега идваха да подкрепят разбиранята на тесните социалисти за единство на пролетарско-марксистка основа. Изказванията на Плеханов в защита на марксизма, непримиримостта му против опортюнизма импонираха на тесните социалисти и те продължаваха да уважават Плеханов, да изучават неговите съчинения, да ги превеждат и издават.

И в тези години Плеханов за тесните социалисти е единственият и най-авторитетният представител на руското революционно движение. Чрез Плеханов те поздравяват борещия се руски пролетариат, на негово име изпращат помощите, които се събират в България за жертвите на руската революция, и т. н.²⁵ Българските революционни марксиста продължават да получават и разпространяват в „Искра“ и да поддържат връзки с нейната меншевишка редакция.²⁶ До редакцията на „Искра“ на името на Плеханов се изпращат парични помощи в помощ на руските заточеници и затворници.²⁷

Когато през 1906 г. излезе знаменитата книга на Д. Благоев „Принос към историята на социализма в България“, Г. Кирков като секретар на ЦК счита за свое задължение да я изпрати на Плеханов. В съпроводителното писмо до Плеханов Кирков му пише: „Ка-то знаем с какъв жив интерес Вие следите социалисти-

²⁴ В. „Искра“, № 778, 20-го септември 1904.

²⁵ БКП в резолюции и решения. Т. 1, с. 221; ДЦП, ед. хр. В. 244.1, инв. № 2364; Срв. Курбатова, И. Н. Г. В. Плеханов и революционното социал-демократическо движение в Болгарии, в. „Ленинградского университета“, № 14, Серия история, язык и литературы, Вып. 3, 1957, с. 179.

²⁶ В. „Искра“, № 92, 20-го октомври 1904.

²⁷ Пак там, № 92, 10. III. 1905; В. „Искра“, № 104, 13 юли 1905.

²⁰ В. „Работнически вестник“, бр. 32, 18. III. 1904.

²¹ Пак там.

²² Пак там, бр. 26, 10. XI. 1904.

²³ Пак там, бр. 44, 5. II. 1905.

ческото движение особено в славянските страни от Близкия Изток, където социалдемократите Ви считат за свой учител, ние се ласкаем от мисълта, че ще Ви доставим известно удоволствие, като Ви дадем възможност да погледнете в историята на социалистическото движение в нашето малко отечество“.²⁸

През 1911 г. Благоев изпраща лично с автограф на Плеханов книгата си „Към историята на марксизма“.²⁹ Когато „Капиталът“ на Маркс излиза на български в превод на Благоев, Г. Кирков го изпраща на Плеханов със следното посвещение: „На скъпия учител и другар Георги Валентинович Плеханов в знак на дълбоко уважение и признателност от Българската социалдемократическа партия. София 15/22 юли. Секретар на партията Г. Кирков“.³⁰ Изпращането на тази книга не бива да се счита само като израз на внимание и обикновена вежливост. Изпращането на книги и списания, издавани от тесните социалисти, идва да покаже, че те продължават да се отнасят все със същото уважение към Плеханов. За това говори и организираното в Партийния дом през януари 1912 г. чествуване 35-годишнината на социалдемократическата дейност на Плеханов.³¹ На това събрание реч произнесъл Христо Кабакчиев. Георги Кирков като секретар на партията лично информирал Плеханов за състоялото се в негова чест събрание, като му изразил от името на българския пролетариат признателност за неговите произведения, които са помогнали на българските работници да разберат най-сложните въпроси на научния социализъм.³²

Като революционно-марксистко течение във Втория интернационал тесните социалисти подкрепят здравето, марксистското начало у Плеханов. Тази подкрепа е най-ярко изявена, когато той, заедно с Ленин, участва в борбата против ликвидатори, отзовисти, троцкисти и др. антипартийни елементи. На тези именно моменти искаме да спрем вниманието на нашите читатели, тъй като те обясняват положението, че не по всички въпроси на

тактиката и стратегията след преминаването си към меншевиките Плеханов е заемал погрешна позиция.

Известно е, че когато революционното движение в Русия беше в отлив, в партията се появиха левите и десните ликвидатори. След поражението на революцията от 1905—1907 г. Ленин положи големи усилия да запази и спечели Плеханов на страната на революцията. Критикувайки неговите политически възгледи, той нееднократно отбелязваше положителното значение на Плехановите изказвания против ликвидаторите, махистите, боготърсачите и т. н. Обяснявайки своята антиликвидаторска позиция, Плеханов съобщава през 1911 г. на Кауцки: „В настоящия момент Централният комитет се намира под влияние на болшевиките. В редакцията на Централния орган болшевиките се намират в болшинство. Това е достатъчно, щото меншевиките непрекъснато да се възмуцават против партията. Но този път работата отиде твърде надалеч. Недоволните искат да се ликвидира партията. Да се ликвидира партията, това означава тя да се разруши, това е много добре известно на всички. А меншевиките това и искат. Те изказват мнение, че щом партията се ликвидира, ще бъде свикана конференция за организирането на нова и тогава меншевиките мислят, че ще се създадат условия те да станат болшинство. Те считат, че за постигането на тази цел всичко им е позволено. По този начин у нас има социалдемократи, които съзнателно работят за ликвидирането на собствената си партия. Това е нечувано! И ето защо аз се разделих с нашите сегашни бунтовници (с тези „ликвидатори“). Това тях ги дразни и те сега с голямо ожесточение ме нападат.“³³ Верен на тези си убеждения, през май на 1909 г. Плеханов напуснал редакцията на меншевишкия в. „Голос Социалдемократа“, а малко преди това и редакцията на меншевишкия сборник „История на обществените движения в Русия“. Скъсвайки с ликвидаторите, Плеханов обедини около себе си групата на меншевиките-партийци. Ленин считаше за необходимо да се сближи именно с тази група на меншевиките-партийци начело с Плеханов.³⁴ Плеханов сега е заедно с Ленин в редакцията на бол-

²⁸ Злыднев, В. И. Цит. съч., с. 78—79.

²⁹ АДП—А. 1560.

³⁰ АДП—А. 709—Д.

³¹ В. „Работнически вестник“, бр. 55, 18. I. 1912.

³² АДП, ед. хр. В. 55. 2, инв. № 739.

³³ Група „Освобождение труда“. Сб. 6. М., 1928, с. 228.

³⁴ Ленин, В. И. Соч. Т. 16, с. 414.

шевишкия орган „Социалдемократ“. Когато през 1910 г. в бр. 12 на „Социалдемократ“ се появи статията на Плеханов „В защита на нелегалността“, Ленин писа, че лидерът на меншевиките-партийци „защитава партийната линия“.³⁵

Но макар и намирайки се в блок с болшевиките, Плеханов никога не забравя да подчертае, че неговите тактически възгледи не са се изменили. „Доколкото, пише той, другарите „болшевики“ се различават от мен по тези възгледи, дотолкова ние сме били и ще си останем противници. Едно нещо е обаче ПРОТИВНИК, а друго нещо е ВРАГ. Аз не мога да не бъда противник на болшевиките по определени въпроси. Но аз нямам право да гледам на тях като на врагове, даже само и затова, че ние принадлежим към ЕДНА И СЪЩА ПАРТИЯ.“³⁶

В тези години Плеханов активно сътрудничи в болшевишкия вестник „Правда“, помества в него редица статии против ликвидаторите, заради които те откриват злобна кампания против него. Известният меншевишки деец Потресов искал даже да предаде Плеханов на съд пред Социалистическия интернационал. Ще си позволим да приведем този документ, тъй като той е твърде показателен. В писмо до Акселрод той пише: „Като се имат предвид тези прийоми, към които прибегва Плеханов в течение на последните години от своята литературна борба с меншевиките „ликвидатори“, намерили най-ярко изражение в неговите последни статии във в. „Правда“, които деморализират руската социалдемократия, дискредитират я в очите на работническите маси, затрудняват нейното по-нататъшно развитие и се явяват несъвместими не само с достойнството на социалдемократа, но и с честта на всеки уважаващ себе си писател и политически деец, ние се обръщаме към авторитетните представители на международния социализъм с молба да се организира съд...“³⁷

С цялата си революционна страст и талант Плеханов се включва в борбата против ликвидаторите. През 1909 г. той възобновява изданието на своя „Дневник

социалдемократа“. По негов израз той не можел повече да мълчи, когато преживяваният партиен кризис заплашвал самото съществуване на партията. И колкото по-често се чували меншевишките лозунги за напускане на нелегалната партия, колкото по-ясно се откроявал политическият и философският меншевизъм, толкова по-енергично Плеханов се сближавал с болшевиките.

В тази тежка за партията борба на два фронта — против ликвидаторите и отзовистите, Плеханов станал идеен ръководител на групата на меншевиките-партийци, които в борбата за запазване съществуването на нелегалната партия се сближавали с болшевиките в борбата против меншевиките-ликвидатори. В болшинството си меншевиките-партийци били работници и това ги улеснявало да намерят общ език с работниците болшевики по места. Обаче Плеханов, изказвайки се за сближение с болшевиките, бил против преминаването на меншевиките-партийци, които се наричали плехановци, на позициите на болшевиките по всички въпроси.

Д. Благоев се солидаризирал с изказването на Плеханов против меншевиките-ликвидатори и с неговото искане да се запази и укрепи легалната организация и приветствувал излизането на Плеханов от меншевишкия вестник „Голос Социалдемократа“, който проповядваше ликвидаторски идеи.³⁸ Тесните социалисти се обявиха против онези меншевики (които и Плеханов критикуваше), които твърдяха, че след 1907 г. партията вече не съществувала. Когато в България пристигат първите известия за появата на ликвидаторите в руската социалдемократия, „Ново време“ пише: „При обсъждането на този въпрос се появили дейци, които не се стеснявали да заявяват, че партията е толкова дезорганизирана от реакцията, че всъщност тя не съществува като организация и затова тя трябва да се създаде отново“.³⁹ На този антипартиен възглед тесните социалисти противопоставили възгледа на болшевиките.

Разбира се, тесните социалисти в България се обявиха за запазването на нелегалната партия в Русия, но те не можаха да разберат докрай болшевишкия възглед за прилагането и използването на нелегалните и легал-

³⁵ Пак там. Т. 16, с. 139.

³⁶ Сп. „Исторически архив“, № 6, 1956, с. 16.

³⁷ Социалдемократическое движение в России. Т. 1, 1928, с. 391.

³⁸ Благоев, Д. Соч. Т. 14, з. 47—49.

³⁹ Сп. „Ново време“, № 4—5, 1910, с. 304.

ните форми на борба в условията на реакция. В очите на тесните социалисти болшевиките се явяваха ярки привърженици само на нелегалната дейност и те погрешно приписваха на болшевиките твърдението, че партията не можела да съществува иначе освен като нелегална организация.⁴⁰ Трябва обаче да кажем, че тесните социалисти, макар да не можаха правилно да се ориентират в идейните борби на руската социалдемократия, те подкрепяха Плеханов против ликвидаторите и по това с Ленин те са солидарни напълно. Тесните социалисти напълно в духа на революционния марксизъм разбираха, че борбата за запазването и укрепването на партията в годините на реакцията е един от най-важните въпроси на революционното работническо движение. На тесните социалисти импонираше борбата на Плеханов за запазването на партията и те често цитират неговите думи по време на борбата против българските ликвидатори след Септемврийското въстание. „Любвеобилният Исус казваше: всичко се прощава, но грехът против духа светого няма да се прости. Всеки предан член на нашата партийна организация трябва да каже днес, видоизменяйки малко гореказаното: всичко може да се прости освен покушението върху живота на нашата партия.“⁴¹

Друг въпрос, по който тесните социалисти подкрепят не Плеханов-меншевика, а Плеханов-революционера, това е борбата му заедно с Ленин и болшевиките против троцкизма.

Борбата на тесните социалисти се съвпада по време с борбата на Ленин и болшевиките против центристката линия на Троцки в руската социалдемократия. Фракционната дейност на Троцки заплашваше самото съществуване на партията. В това трудно време само болшевиките и Ленин се проявиха като истински революционери, отстоявайки мъжествено партийността в работническото движение. Още на Пражкото съвещание на РСДРП през юни 1909 г. Ленин предупреди за опасността от отзовизма и призова всички партийни сили да

⁴⁰ Пак там. Срв. и *Вознесенски, Р. Д.* Рабочее движение в Болгарии накануне Балканских войн (1909—1912 г.). Дисертация соискание ученой степени кандидата исторических наук. М., 1954, с. 316—317.

⁴¹ Сп. „Наковалня“, № 79, 9. VI. 1927.

се сплотят в борбата за запазването на нелегалната партия. Против този ленински план се обяви Троцки. Използвайки естествения стремеж на работниците към единство, Троцки се обяви за „извънфракционен“ глашатай на единството. В своя вестник „Правда“, издаван във Виена, той проповядваше вредната теория за съжителство на революционерите с опортюнистките елементи в една партия, като се стремеше да ги обедини на безпринципна основа.

Ленин разобличи Троцки, показвайки лъжливостта на неговите твърдения, че уж той стоял над всички останали фракции. Тази троцкистка маневра беше разобличена и лично от Плеханов, който също се опита за известно време да стои над останалите фракции, но беше опроверган от практиката на революционното движение, че е трудно да бъдеш „извънфракционен“ в години на остри класови и идейни схватки. Троцкизмът представяваше особено голямо зло и опасност, защото прикриваше своята опортюнистическа природа с фразите за „единство“. Разобличаването на троцкизма се явяваше важна задача на болшевиките. В тази международна кампания активно участваха и българските тесни социалисти.

Като глашатай на центристите в международната социалдемократия Троцки беше се заел с мисията на клеветник спрямо революционните елементи в социалистическото движение. На 28 август 1910 г. той публикува в органа на Германската социалдемократическа партия клеветническа статия за положението в руската партия. На 12 септември 1910 г. подобна статия той публикува и против тесните социалисти в България.⁴² Тесните социалисти заедно с Ленин и Плеханов протестираха против клеветническите статии на Троцки и искаха той да бъде даден на интернационален съд. „В цялата статия, пишат в своя протест Ленин, Плеханов и Варски от името на РСДРП, най-безцеремонно се критикува цялото социалдемократическо движение в Русия и се прави опит то да се представи зад граница в най-мрачни краски, където царяло упадък, безсилие и разложение на социалдемократическите сили в Русия.“⁴³

⁴² Вж. сп. „Социалдемократ“, № 15—16, 12 септември 1910.

⁴³ Сп. „Коммунист“, № 6, 1964, с. 14—15.

Клеветническата аналогична статия, която Троцки написа и против тесните социалисти в България, беше свързана с неговото идване в България през лятото на 1910 г. като представител на ЦК на РСДРП на XVII конгрес на партията. В България Троцки не можа да намери общ език с тесните социалисти, които малко преди това се бяха обявили против неговата обединителна мисия.⁴⁴ В срещите си с Троцки тесните социалисти съвсем ясно и категорично заявиха, че всеки опит за намеса и посредничество е безполезен, тъй като партията никога няма да се обедини с чужди на принципите и тактиката на марксизма дребнобуржоазни социалисти и че всички разговори по тези въпроси са излишни.⁴⁵ Тъгава Троцки именно написа известната си статия „На Балканите и за Балканите“. Както е известно, в отговор на тая клеветническа статия на Троцки Д. Благоев изпраща статия-отговор на Троцки, която беше публикувана в „Социалдемократ“ под надслов „Социализмът на Балканите“.⁴⁶ В придружаващото статията писмо до редакцията Благоев пише: „Той дори ни заплашва с интернационален съд за това, че в нашия партийен орган „Работнически вестник“ споменахме, че той „ще бъде съден от партийен съд за неверни съобщения в немския печат за работите в руската партия“. Изобщо той сега ни е много сърдит и предполагаме, че ще ни пречи навсякъде.“⁴⁷

От статията и писмото на Д. Благоев редакцията на „Социалдемократ“, в това число Ленин и Плеханов, научават за острия конфликт, настъпил между Троцки и българските социалдемократи. С цялото си съдържание Благоевата статия съответствува на борбата, която Ленин и Плеханов водят против троцкизма. Широките социалисти и анархолибералите, които приветстваха мисията на Троцки в България, трябваше да преживеят разочарованието, научавайки, че Плеханов се е обявил против Троцки. В действителност в борбата против троцкистката линия в международното социалистическо движение тесните се оказаха в един лагер заедно с Ленин и Плеханов.

⁴⁴ *Иотов, Й.* Из борбите на тесните социалисти против опортюнизма на II Интернационал. С., 1964, с. 66—71.

⁴⁵ Пак там, с. 69.

⁴⁶ *Благоев, Д.* Стъч. Т. 14.

⁴⁷ Пак там, с. 170—171.

Троцки не мислеше да приключи кампанията си с българските тесни социалисти само със споменатата статия. Той положи големи усилия с цел да създаде сред другите партии атмосфера на нетърпимост към тесните социалисти и да подготви социалистическото обществено мнение за груб натиск върху тесните социалисти, за да бъдат принудени да капитулират пред ревизионизма и да се обединят с широките социалисти.⁴⁸

Партията на тесните социалисти добре разбираше, че на конгреса в Копенхаген предстои да отстоява своята позиция против обединението. Но тя знаеше и беше уверена, че в лицето на левите и по-специално от страна на руската социалдемократия, представлявана от Ленин и Плеханов, ще намери подкрепа. Тесните социалисти схванаха това и никак не беше случайно, че те решиха да изпратят в Копенхаген такава внушителна и многобройна делегация, каквата досега не бяха изпращали. За пръв път делегация на тесните социалисти за конгрес на Интернационала се възглавява лично от ръководителя на партията Димитър Благоев. Членове на делегацията са едни от първите му съратници — Г. Кирков, В. Коларов и Хр. Кабакчиев. На този конгрес руската делегация се оглавява от Ленин. Плеханов също така присъствува на конгреса. Даже неговият пропуск за конгреса като делегат на руската партия е написан саморъчно от Ленин.⁴⁹

В Копенхаген Благоев за пръв и последен път се среща с Плеханов и Ленин. Особено трогателна е срещата му с Плеханов, с когото те поддържат писмени връзки още от 1884 г. „Аз, пише Кабакчиев, си спомням срещата на Д. Благоев с Плеханов на Копенхагенския конгрес. Първите думи, с които Плеханов се обърна в тая гореща паметна среща към Благоев, бяха: „Нашето дело успя“.⁵⁰ На конгреса в Копенхаген тесните социалисти отстояваха твърдо своите класово-революционни позиции в борбата против опортюнизма както в България, така и на международната арена. При обсъждане на въпроса за „единството“ в международното социалистическо движение, за кооперативното дви-

⁴⁸ *Бж. Иотов, Й.* Цит. съч., с. 70.

⁴⁹ *Чагин, Б. С., И. Н. Курбатова.* Съч., с. 102.

⁵⁰ *Кабакчиев, Хр.* Спомени. С., 1956, с. 66.

жение и др. тесните социалисти заеха позиции, близки до большевишките.

Тук Плеханов и Ленин стават свидетели на схватката между делегатите на тесните и широките социалисти. Когато се обсъждал въпросът за положението на Балканите и В. Коларов прочел декларацията на партията по този въпрос, Я. Сакъзов се изкачил на трибуната и заявил, че прочетената от Коларов декларация е обща декларация на двете фракции в България и е подписана от социалдемократическите партии в Румъния и Сърбия. С това Я. Сакъзов се надявал, че с тази първа обща декларация на двете социалдемократически партии в България ще се направи първата стъпка към тяхното окончателно обединение. Васил Коларов обаче заявил, че Сакъзов представлява една партия в България, с която тесните социалисти нямат нищо общо, и нямат никакви намерения да се обединяват.⁵¹ Когато на конгреса Сакъзов изложил своето становище за обединяването на социалистическите сили в България, той получил подкрепа само от Троцки. А когато Коларов възразил на Сакъзов, Троцки му направил забележка: „Вие постъпихте много нетактично“. „Аз, пише Коларов, му отговорих: „Ние, тесняците, сме такива — каквото мислим, го казваме, без да държим сметка дали харесва това на присъстващите или не.“⁵²

По време на конгреса Плеханов поставил въпроса за необходимостта от обединението на левите сили в Интернационал за борба с активизиралите се в Интернационала опортюнисти. С тази цел е проведено и съвещанието на левите социалдемократи по време на официалните заседания на конгреса. Задачата на това съвещание, както и сам Благоев пише, е била да се обединят силите на революционните марксисти, за да се води една по-енергична борба срещу засилващия се опортюнизъм. На това съвещание от страна на руската партия присъствували Ленин и Плеханов, а от българската — Д. Благоев и Г. Кирков. Самият факт, че широките социалисти не са поканени на съвещанието, показва родствената близост между тесните социалисти и руските социалдемократи, представлявани от Плеханов и Ленин. На Благоев направила впечатление актив-

ността на Плеханов на това съвещание, на което той обърнал внимание върху обстоятелството, че както всякога, така и в Копенхаген, опортюнистите установяват контакти помежду си, обединяват се, подкрепят се, докато марксистите не правят това.⁵³

След Копенхагенския конгрес В. И. Ленин е принуден да отбележи, че левите още не са готови за решително сражение с опортюнистите. Той пише с горчивина, че разногласията на революционните марксисти с ревизионистите едва се набелязват, че „борбата с ревизионизма е отсрочена, но тази борба ще дойде неизбежно“.⁵⁴ Щастливото съвпадение на обстоятелството, че Ленин и Плеханов представляват заедно руската социалдемократия, засилва доверието на тесните към Ленин, когато те до вчера считаха за бланкист и привърженик само на неlegalните методи на действия. И позицията на тесните социалисти с Ленин е сходна, и личните контакти са установени. „За нас, българските социалдемократи, пише Хр. Кабакчиев в спомените си за Копенхаген, в онова време Плеханов беше още обиколен с ореола на всеобщо признат теоретик на марксизма и вожд на руската социалдемократия. Неговият авторитет и влиянието му върху нас, върху партията на тесните социалисти бяха грамадни.“⁵⁵

Друг въпрос, по който тесните социалисти се солидаризираха с Плеханов-марксиста, това беше въпросът за Балканската федерация. Гледището на тесните и Плеханов се различаваше от това на Ленин по въпроса за пътищата и силите, за осъществяването на Балканската федеративна република. Макар тесните и Плеханов да не разбираха по ленински въпроса за федерацията, това тяхно гледище е общо взето марксистко, интернационалистическо.

Разбиранията си по балканските проблеми Плеханов е развивал по различни поводи на международните конгреси на Втория интернационал, в разговори и беседи с българските социалдемократи, а така също и на страниците на руския социалдемократически печат.⁵⁶ Възгледите

⁵³ Благоев, Д. Съч. Т. 14, с. 120—122.

⁵⁴ Ленин, В. И. Съч., Т. 16, с. 291.

⁵⁵ Кабакчиев, Хр. Спомена. Цит. съч., с. 66.

⁵⁶ Шнитман, А. М. Из историята на интернационалните връзки на В. И. Ленин с революционното работническо движение в България. С., 1970, с. 172—197.

⁵¹ Коларов, В. Спомена. С., 1958, с. 267.

⁵² Коларов, В. Спомена, с. 267.

те на Плеханов по въпроса за Балканската федерация не се различаваха от тези на Маркс и Енгелс, които считаха, че рационалното разрешение на балканския въпрос може да се постигне само като се създаде федерация на балканските народи. Плеханов знаеше, че тази идея намира гореща подкрепа и сред представителите на прогресивната обществена мисъл както в България, така и в другите балкански страни.

Напълно в духа на Първата балканска социалдемократическа конференция, състояла се в Белград през януари 1910 г., в писмо до Солунската социалистическа работническа федерация Плеханов изтъква опасността, която представлява империализмът за свободата и националната независимост на балканските страни. Плеханов ясно виждаше, че стремежите на империалистите се улесняваха от късогледата завоевателна политика на буржоазията и монархизма, които непрекъснато създаваха кризи и сътресения на Балканите. Плеханов ясно сочеше, че пролетариатът на Балканите трябва да засили класовата борба срещу буржоазията, а социалдемократическите партии да се борят против националистическата политика на балканските буржоазии, за мир и единство на балканските народи. Пролетариатът според Плеханов е онази организирана сила, която единствено може да осуети империалистическите домогвания на Балканите. „На Изток, пише той, както и навсякъде, организиращата сила на пролетариата е едно от средствата в борбата за мир. Вашата най-близка задача е да се организира обединението на балканските народи, които ще турят край на днешното разделение, представляващо непрекъснат източник на най-пнусни дипломатически интриги.“⁵⁷

Плеханов виждаше, че Балканската война може да бъде прелюдия на един бъдещ световен пожар, и предупреждаваше работниците и техните партии на Балканите за застрашаващата ги опасност. Той виждаше обективно прогресивния характер на Балканската война и вярваше, че балканските народи и по-специално България в тази справедлива война ще победят Турция. Докато тесните социалисти подцениха до известна

⁵⁷ АДП, ед. хр. А. 69. 1; *Веков, А.* Цит. статия. — „Известия на Института по история на БКП“, № 31, с. 308.

степен обективно прогресивния характер на войната, то Плеханов счита, че България ще победи във войната и на тази победа като интернационалист той ще се радва. Ето какво пише по този повод до Плеханов Иван Клинчаров, член по това време на тесносоциалистическата партия, студент в Женева и поддържач близки връзки с Плеханов: „Драги другарю, когато имах последния разговор с Хюисман в Женева, не мислех, че войната на Балканите така бързо ще избухне. Малко по-късно, когато ние с Вас говорихме за войната, която вече се чувствуваше и когато Вие ме уверяхте, че България ще победи Турция, аз във всеки случай се страхувах за своята родина. Сега виждам други резултати. Ние се намираме пред Чаталджа, където българската армия превзе 12 турски укрепления и ако не беше холерата, която ни препречи пътя, то ние бихме стигнали до Константинопол.“⁵⁸ Информацията, която идват от България, затвърждават убеждението на Плеханов, че това е война справедлива, освободителна за поробеното балканско население. „Турските власти, пише му Клинчаров, както в Константинополското османско агентство разпространяват слухове, че българската армия е изтощена и не е способна да продължи войната. Това е лъжа. Аз Ви уверявам, другарю, че никога война против Турция не е била така популярна, както сегашната. Намирайки се в полка и участвайки в сраженията, аз ежеминутно имам възможност да наблюдавам хората и нещата. И доколкото съществува потребност по-дълбоко да надникна в останалите събития, аз мога да Ви докажа, че българските войници стават все повече и повече независими, че те са готови да победят турците и да отидат зад Константинопол.“⁵⁹

До известна степен тесните социалисти са изненадани от всенародния подем, с който е посрещнато обявяването на войната. Там, на фронта, сред войниците те са възпламенени от народната радост и все повече се убеждават в прогресивния освободителен характер на войната. По време на войната до Женева пристига писмо и от Шумен, от бивш студент в Женева, който е получил мобилизационно и се е завърнал в България.

⁵⁸ АДП, ед. хр. Б. 56. 3; *Веков, А.* Цит. съч., с. 309—310.

⁵⁹ Пак там, с. 310. Философско литературно наследство Г. В. Плеханова. Т. 2, М., с. 99.

Може би там, в Женева, студентите-социалисти са спорили за предстоящата война, но тогава не всичко им е било ясно. Далеч от родината, те не са могли да почувствуват настроението на масите и сега коригират своите представи. „У нас, пише Г. Енчев до руски социалдемократи от обкръжението на Плеханов в Женева, са заети всички, като се почне от бабите и се завърши с децата. В дадения момент България е интересна в много отношения, но най-много за мен. Това, което бие на очи, е всеобщият интерес на българския народ към войната... Аз предполагам, че ще бъда свидетел на горчиви сълзи по случай войната... Нещо не бивало. Тук ще видиш такъв подем на духовете, такова увлечение, че трябва да бъдеш без чувство и да не виждаш своите съотечественици, за да не се увлечеш и ти.“⁶⁰ Това писмо твърде ярко отразява общото настроение в България. Подобни мисли и оценки бяха в унисон с възгледите на Плеханов и утвърждаваха у него убеждението, че войната на балканските държави против Турция е война обективно прогресивна.

Плеханов няма такива специални изказвания за войната, за значението на победите над Турция, за Балканската федеративна република и пътищата за нейното осъществяване, каквито намираме в произведенията на Ленин. Но по всички тези въпроси той имал собствено мнение и за това българските социалисти в разговори и беседи искаха да чуят неговото мнение за линията на поведение на партията в България. Това ясно личи и от едно писмо на Ив. Клиничаров от 3 октомври 1912 г. „Другарю Плеханов, му пише той, ако аз не Ви намеря, оставям Ви тези няколко реда, преди да замина за България. Вероятно войната е вече обявена или след няколко дни ще бъде обявена. Аз исках да обменя с Вас няколко мисли по този повод, за да информирам моите другари в София за Вашето мнение.“⁶¹ Клиничаров не успял да се срещне с Плеханов и да беседва с него по въпросите на Балканската война, но той го уверил с писмо, че при изсяняването на тези въпроси българските социалисти ще приложат материалистическото разбиране на историята. „Мислите ли

Вие, както и аз, пише Клиничаров, че балканската буржоазия, на която ѝ липсва едно научно разбиране за капитализма, която е изиграла следователно своята историческа роля, това войната го доказва, не може да разреши националния въпрос, както това е направила буржоазията на Запад. Мислите ли Вие, както и аз, че националното единство на Балканите ще се осъществи по-скоро под знака на единството на работническата класа, която ще ввлече и господстващите класи в сферата на едни по-други политически условия, отколкото тези, които налага техният традиционен егоизъм.“⁶²

На тези запитвания Плеханов не е имал възможност да отговори, но неговото гледище за Балканската война и за Балканската федерация било ясно за тесните социалисти и те се солидаризирали с него. Достатъчно е само да се постави въпросът — как тесните социалисти си представяха осъществяването на федерацията и веднага близостта с Плеханов и различието с Ленин изпъкват. Тесните социалисти добре разбираха, че федерацията като държава, която няма да излезе от рамките на буржоазните производствени отношения, не ще бъде социалистическа държава, а държава, в която ще господства буржоазията, и следователно тя трябва да се осъществи от буржоазията на балканските страни. А Плеханов учеше, че в буржоазните революции хегемон трябва да бъде само буржоазията, на която пролетариатът може само да помага. Той в никакъв случай не трябва да се стреми да вземе хегемонията в свои ръце. Неговото право е да бъде и се стреми към хегемония само в пролетарската революция. Ако пролетариатът застане начело на едно буржоазнодемократическо движение, според Плеханов, и завземе властта, той ще се почувствува излъган на следващия ден, защото ще трябва да решава и да защитава интереси, чужди на неговите класови интереси. Затова в буржоазнодемократическите движения той трябва само да помага на буржоазията и да я тласка напред, за да доведе тя сама собствената си революция до нейния логически завършек. Плеханов не разбираше марксисткото положение за органическата връзка между борбата за демокрация

⁶⁰ ЦПА—ИМЛ (Москва), ф. 451, оп. 5, ед. хр. 21464.

⁶¹ Литературно-философско наследство. Т. 2, с. 99.

⁶² Веков, А. Цит. публ., с. 312.

и борбата за социализъм. Колкото по-големи успехи постигне пролетариатът в борбата за истински демократически преобразования, толкова повече се облекчава борбата му за социализъм.

Под влияние на тези мисли на Плеханов тесните социалисти разсъждаваха, че щом федерацията няма да бъде социалистическа държава, то тя трябва да се осъществи от буржоазията, че пролетариатът не бива да се заема с решаването на несвойствените за него задачи, защото на следващия ден след завземането на властта той ще се окаже измамен. Балканската федерация като буржоазна държава трябва да съществува дълго време, докато пролетариатът израсне и укрепне дотолкова, че да бъде в състояние сам да завземе властта. Оттук и изводът: ние трябва да принудим буржоазията под напора на масите да създаде Балканска федерация. Тази позиция на тесните социалисти пряко произтича от плехановското разбиране на характера и движещите сили на буржоазната революция.⁶³

Следователно самата идея за Балканската федерация беше правилно разбрана от Плеханов и тесните социалисти, но те не виждаха движещите сили, които трябваше да я осъществяват, и това беше тяхна слабост. По отношение характера на войната тесните социалисти се приближаваха до възгледите на Ленин, но те още плахо подчертаваха нейния прогресивен характер, като акцентуваха повече на завоевателната политика на българската буржоазия, на династическите интереси на балканските буржоазни правителства.

§2. Г. В. Плеханов и полемиката „неутрални ли трябва да бъдат профсъюзите?“

Различията на тесните социалисти и близостта на широките с Плеханов най-ясно изпъкват при полемиката, която се поведе в България и на международната арена по въпроса за взаимоотношенията между партията и синдикатите. В тази полемика тесните социалисти проявиха истинско творческо и революционно дръзновение, без открито да се обявяват против Плеханов, въп-

реки явното различие в техните възгледи. Плехановите неутралистки възгледи за профсъюзите влизаха в противоречие с марксистките възгледи на тесните социалисти за близки идейни и организационни връзки с профсъюзите. Подобно на Ленин те оценяваха синдикалните организации като школа за класово-революционно възпитание на българската работническа класа. Между привържениците на революционния марксизъм и на общоделския опортюнизъм се поведе остра полемика по въпроса за ролята на синдикатите като школа за класовото възпитание на работниците, за връзките им с партията, за състава и дисциплината на членовете, за просветната дейност, за стачната борба и др.⁶⁴ Работническото движение след 1903 г. беше поставено пред дилемата да тръгне или по пътя на класовото сътрудничество и политическия неутралитет, или по пътя на класовата борба.

Установяването на тесни идейни и организационни връзки между партията и синдикатите предизвика остра съпротива на Общоделската партия. Общоделците издигнаха лозунга за „синдикален неутралитет“ и „свободен синдикализъм“. Този неутралитет според тях трябвало да се изразява: а) в непринадлежност към която и да било политическа партия; б) в провеждането на самостоятелна работническа политика без вмешателство на партията и в) приемане на членове, независимо от политическата и религиозната им принадлежност.⁶⁵

Произведенията на Плеханов помогнаха на революционните марксистки в България да защитят марксисткото положение за историческата мисия на работническата класа като гробокопач на капитализма. Българските общоделци, както е известно, отричаха революционната роля на работническата класа и на нейно място те издигнаха теорията за „производящите слоеве“, към които те причисляваха селяните, занаятчиите, средната буржоазия и др. Под влияние на ревизионизма общоделците замениха марксисткото понятие за работническата класа с абстрактното и аморфно понятие „производящи слоеве“. Според тях работник е всеки трудец се българин или, както те се изразяваха.

⁶⁴ Вж. Хаджиниколов, В., Д. Младенов, М. Исусов и др. История на профсъюзното движение в България. Профиздат, 1968, с. 63.

⁶⁵ Пак там, с. 89.

⁶³ Вж. Митев, Д. Цит. съч., с. 110—111.

всеки рицар на труда. Плеханов като че ли е имал предвид специално тази общоделска ревизия, когато пише: „Понятието „трудещ се“ е неопределено и затова погрешно. Какво представляват тези трудещи се? Кулаците са също така трудещи се. Вземете например немските колонисти. Френският селянин също така се е трудил и ще се труди.“⁶⁶

Съчиненията на Плеханов помогнаха на българската работническа класа и на революционно-марксистките среди начело с Благоев да осъзнаят погрешната и гибелната общоделска теория за работническото движение. Те засилваха убеждението на тесните социалисти, че е нужно да се води в средите на работническата класа напрегната, теоретическа, политическа, агитационно-пропагандистка и организационна работа сред работническата класа, за формирането на класово съзнание в работническата класа и за превръщането ѝ в самостоятелна обществена сила. Когато Плеханов помести статията на Р. Аврамов в „Искра“ за Десетия конгрес, той по същество защити възгледите за синдикалното движение, така както ги разбираха революционните марксистки. В противовес на широките „Искра“ посочва, че задачата на българските социалисти е да свържат социалдемократическото движение с младото работническо движение, за да стане това стихийно движение съзнателно, класово, социалдемократическо.⁶⁷

След като се спира на възгледите на сакъзовци за синдикатите, „Искра“ пише: „Широките социалисти охотно защитават също така „неутралитета на професионалните съюзи“, но при всички случаи те се стремят да ги привлекат на своя страна. Преди да се впусне в широка дейност, партията трябва да пусне здрави корени в средите на пролетариата и тази задача може толкова по-лесно да бъде разрешена, колкото е по-висок теоретическият уровень на партията и здравината на нейните партийни организации.“⁶⁸ Като се изброяват решенията на конгреса, „Искра“ отбелязва: „Особено важни за преживявания от партията момент са решенията, приети по синдикалното и кооперативното дви-

⁶⁶ Философско-литературно наследство Г. В. Плеханова. Т. 1, М., 1974, с. 73.

⁶⁷ Вж. в. „Искра“, № 51, 22 окт. 1903.

⁶⁸ В. „Искра“, № 51, 22 окт. 1903.

жение на работниците. Двете резолюции дават цяла програма за действие на партийните другари-организа-тори.“⁶⁹

Могат да се приведат още много факти, свидетелстващи за адекватност във възгледите на Плеханов и тесните социалисти относно опортюнистическия характер на общоделската теория за „неутралитет“ на синдикатите. Плеханов зае правилна позиция по вътрешно-партийните борби в българската социалдемократия и заставайки на страната на благоевци, той им оказва голяма морална помощ както в България, така и на международната социалистическа арена. Той защити правото на тесните социалисти да изгонят общоделците от партията, организационно да се разграничат от опортюнизма и оставайки верни на революционния марксизъм, да продължат съществуването си в самостоятелна партия.

Партията на тесните социалисти използва първоначално в тази полемика името и авторитета на Плеханов, за да докаже правотата на своята позиция за тесни и организационни връзки на партията със синдикалите. Това беше период на остра идейно-политическа борба, на оживена полемика, в която централно място заеха въпросите за ролята и задачите на социалдемократическата партия по отношение на синдикалното движение.

Тесните социалисти считаха, че партията може да ukрепи своята роля на ръководна сила в работническото движение и да създаде действително революционно профсъюзно движение само ако между партията и синдикалните организации се установят и съществуват дълбоки и неразривни идейни и организационни връзки.

Какво по-конкретно беше гледището на Плеханов по въпроса за взаимоотношенията между партията и профсъюзите и кои от спорещите групи имаха основание да го считат за свой учител?

На въпроса — „Неутрални ли трябва да бъдат синдикатите?“, Плеханов отговаряше, че този въпрос трябва да се разглежда винаги конкретно и неговият отговор не може да бъде еднозначен. Позовавайки се на

⁶⁹ Пак там. Срв. БКП в резолюции и решения. Т. 1, 1891—1918. Изд. на БКП. С., 1957, с. 156—157.

Маркс, Плеханов отговаряше, че за страни, каквато е Германия, където партията е силна, тесните идейни и организационни връзки са правилни и необходими, но за Русия е необходим неутралитет, тъй като партията не е така силна. „Маркс, пише Плеханов, казва: Професионалните съюзи в никой случай не трябва да се намират във връзка или в зависимост от политическите дружества, ако те искат да изпълнят своята задача.“ С други думи, коментира Плеханов, Маркс е бил за неутрални профсъюзи. Карл Кауцки и неговите най-близки съмишленици в германската партия се обявяват против такава неутралност. При съвременните германски условия те могат да се обявят против нея, без да изменят на духа на Марксовото учение. В Русия работата е друга. У нас няма такава силна и влиятелна, тъй добре организирана социалдемократическа партия, с каквато може да се похвали Германия. Нашата партия току-що възникна. Поради това тя трябва да се отнася към професионалните съюзи така, както се отнасяше към тях Маркс в 1869 г., в периода на детството на германската партия; тя трябва да се изкаже за тяхната неутралност. Да се действа другояче би означавало да искаме да втикнем партията, работническата класа в тесния калъп на сектора.⁷⁰

Така в руската партия Плеханов се оказва най-последователният привърженик на неутралитета на профсъюзите, обосноваващ своята позиция със специфичните руски условия. Какви бяха тези специфични национални условия, които Плеханов поставяше като важно условие при разработването на съответната национална стратегия и тактика по синдикалното движение?

„Ние имаме в Западна Русия 15 партии, писа той, ако ние тясно приближим партията към професионалните съюзи, това са 15 безсилни профорганизации. Нашето профсъюзно движение в Русия се намира още в зачатъчно състояние и имайки предвид гореказаното, професионалните организации трябва да бъдат неутрални. Разбира се, нашите професионални съюзи не трябва да бъдат неутрални в буржоазния смисъл: болшинството от членовете на тези организации са играли известна

⁷⁰ Вж: Плеханов, Г. В. Соч. Т. 15, с. 467; Благоев, Д. Съч. Т. 10, с. 447.

роля в революционното движение; единството на професионалните съюзи, което ние искаме да осъществим, ще има благотворно влияние за съществуването на политическо единство. Нека се надяваме, че 253-хилядните организирани руски работници няма да се разделят за това, че те принадлежат към различни партии. Предлаганите резолюции могат да бъдат приемливи за Западна Европа, но не за Русия. В Русия съществуват 11 революционни организации, които трябва да се намират в организационни връзки с нашите професионални съюзи. Нека се надяваме, че единството на професионалното движение ще подготви обединението на политическите движения.“⁷¹

Ленин още тогава посочи, че аргументът на Плеханов не е верен нито фактически, нито по принцип. „Във всяка националност на Русия не повече от две партии се борят за влияние върху социалистическия пролетариат и борбата между пролетарския и дребнобуржоазния социализъм в Русия е неизбежна навсякъде, в това число и в професионалните съюзи.“⁷² Защищавайки тезата на болшевиките за тесни, идейни и организационни връзки между партията и профсъюзите, Ленин писа: „Разбира се, в началото на политическото и професионалното работническо движение в Европа беше възложено да се защитава неутралността на съюзите като средство да се разшири първоначалната база на пролетарската борба в епохата на нейната сравнителна неразвитост и на отсъствието на системно оуржоазно въздействие върху съюзите. В днешно време е вече неуместно от гледище на международната социалдемократия да се защитава неутралността на съюзите.“⁷³

Противоположно на Плеханов, тесните социалисти се обявиха против опортюнистическата теория за неутралитет на профсъюзите. Техните възгледи по този въпрос бяха най-ярко изложени в статията на Д. Благоев „Върху неутралитета на синдикатите“. Тази статия беше написана в отговор на интервюто на Григор Василев с Плеханов, публикувано в органа на общоделците „Работническа борба“.⁷⁴

⁷¹ Плеханов, В. Г. Соч. Т. 15, с. 467.

⁷² Ленин, В. И. Съч. Т. 13, с. 77—78.

⁷³ Пак там, с. 480.

⁷⁴ В. „Работническа борба“, бр. 49, 15 февр. 1906.

Гр. Василев беше един от дейците и теоретичите на общоделците. Същият като студент в Швейцария беше получил поръчение от своята партия да се срещне и разговаря с Плеханов по въпроса за взаимоотношенията между партията и синдикатите. Своя разговор с Плеханов Григор Василев публикува във в. „Работническа борба“ под надслов „Две думи за синдикалния неутралитет“. Като обяснява защо Плеханов защитава позицията на неутралитет, Григор Василев пише: „Да предпази синдикатите от една опасна възможност да бъдат съсипани, късани, дезорганизирани от интеллигентска секта, ето неocenимата роля и важност на свободния синдикализъм. Свободният синдикализъм дава прекрасна възможност на социалната демокрация да черпи жизнени сокове, да приведе този организиран пролетариат в борбата за реформи и пълното му освобождение.“ Григор Василев иска да подчертае, че възгледите на тесните нямат нищо общо с Плеханов, че те подобно на болшевиките в Русия искали синдикатите да се обявят за социалдемократически. Където Плеханов е споменал за болшевиките, Григор Василев в скоби поставя (нашите тесни). А там, където говори за меншевиките, поставя в скоби (широките). Тук Григор Василев най-добре е намерил еквивалент на нашите широки в Русия — меншевиките.

„Преди всичко нека се знае, пише Григор Василев, че сам Плеханов за огромното число руски социалисти минава като опортюнист. Особено болшевиките (тесните) по повод някои негови статии в „Искра“ и после по повод препоръчаната от него тактика за успоредно действие с либералните и демократическите течения много рязко са осъдили Плеханов като руски опортюнист. Затова пък тия революционни социалисти той нарича обикновени революционни фразьори.“⁷⁵ Д. Благоев възразява в най-категорична форма на Гр. Василев, че той откъждат възгледите на тесните с тези на болшевиките и Ленин в Русия. Благоев оценява това като клеветничество. „Очевидно той (Гр. Василев — бел. авт.) иска да каже, пише Д. Благоев, че ленинистите искали същото, каквото и ние българските социалдемократи сме направили със синдикалния съюз у нас.“⁷⁶ Благоев

⁷⁵ В. „Работническа борба“, бр. 49, 15 февр. 1906.

⁷⁶ Благоев, Д. Съч. Т. 10, с. 449.

счита, че Ленин е принудил Плеханов да заеме неутралистка позиция по отношение на синдикатите. „Очевидно е, пише Благоев, че Плеханов се обявява за неутралитет на руските синдикални съюзи, защото има и в Русия общоделци като нашите, а именно ЛЕНИНСКИТЕ (к. Д. Б.), които искат още днес, при съществуващото несъзнание на синдикалните съюзи, при липсата у тях на социалистическа просвета да ги направят съставна част на партията.“⁷⁷

Цялата своя статия Благоев построява в отговор на Григор Василев, който използва гледището на Плеханов, за да насочи стрелите си срещу тесните. Като не искаше да влезе в полемика с Плеханов, Д. Благоев пише, че ако има някакво несъответствие в техните възгледи, това се дължи на това, че условията в Русия и в България са различни и следователно отношението на политическата партия на пролетариата към синдикалните организации може да бъде различно.

Благоев искаше да разобличи всички фалшификации и на анархолибералите, и на общоделците, които, прикривайки се под сянката на Плехановия авторитет, проповядваха неутралитет на синдикатите. В тази статия той се стреми да покаже различията в разбиранията на Плеханов и на общоделците и анархолибералите за неутралитета. „Докато анархолибералите и общоделците — пише Д. Благоев — се обявиха против социалистическата пропаганда в синдикатите, Плеханов учеше, че синдикатите трябва да станат школа за социализма и в тях чрез системна социалистическа пропаганда ние трябва да ги откъснем от буржоазното влияние и да ги привържем към партията, а общоделците искат своята политика на неутралитет да ги откъснат от влиянието на социализма и на партията. И така, заключава Благоев, Плехановият неутралитет и общоделският нямат нищо общо помежду си. По такъв начин те калят в своята долна игра с българското работничество имената на Маркса и Плеханова.“⁷⁸

Защищавайки Плеханов, Благоев искаше да се разграничи от Ленин и болшевиките. Заедно с това Благоев, въпреки че следеше отблизо руското революцион-

⁷⁷ Пак там.

⁷⁸ Пак там.

но движение, изпадна в заблуждение, когато твърдеше, че ленинистите искали в Русия сливане на синдикатите с партията.

В действителност нито Ленин и болшевиките, нито българските тесняци са били за организационното сливане на партията със синдикатите, а само за идейното ръководство на профсъюзите от страна на политическата партия на пролетариата.⁷⁹ Очевидна е близостта между ленинското и блогоевското разбиране за взаимоотношенията между партия и синдикати. Благоев обаче категорично възразяваше на общоделците и на всички онези, които отъждествяваха неговите възгледи с тези на болшевиките. Разграничението от Ленин се обяснява с неразбиране на неговите възгледи, считайки, че ленинистите в Русия, по думите на Плеханов, предложили „синдикалният съюз да се обяви за социалдемократически“.⁸⁰

Във връзка с полемиката на чия страна е Плеханов Д. Благоев счита, че общоделците, както и всички ревизионисти, се опитват да подкопаят социалдемократията не чрез „критика“ и „ревизия“, както това се прави в другите страни, а чрез фалшификация на техните мисли. „Нашите критици, пише Благоев, искат да скрият даже духовната връзка, която съществува между тях и критиците на Маркса, даже някога и ги нападат и критикуват. С това те искат да се покажат за „най-верни последователи на първите марксистите-теоретици.“⁸¹

Противопоставянето на тесните социалисти и на Маркс, и на Плеханов става характерна черта в борбата на широките против тесните социалисти. Опасността от тази тактика на противопоставяне беше своевременно разбрана от блогоевци и те с цялата си енергия и страст ѝ дадоха отпор. И сега, в спора с широки и анархо-либерали, блогоевци държаха високо знамето на марксизма. На тактиката на широките да противопоставят Маркс и Плеханов на тесните Благоев пише: „Ние никога не считаме за нужно да се кълнем в Маркс, Енгелс или други социалистически авторитети. Защото ние знаем и от олит, че не всеки, който вика: „Маркс, Маркс!“

⁷⁹ Ленин, В. И. Съч. Т. 13, с. 78—79.

⁸⁰ Благоев, Д. Т. 10, с. 449. Вж. и: в. „Работническа борба“, бр. 49, 15 февр. 1906.

⁸¹ Благоев, Д. Съч. Т. 13, с. 203.

Енгелс, Енгелс!“, или ни в клин ни в ръкав цитира от техните произведения и привежда техните писма — е марксист или социалист... За нас по-важното съставлява да владеем духа, методата на Марксовото учение и с помощта на нея да анализираме българските условия и да обясняваме събитията, ставащи върху почвата на тези условия.“⁸²

Когато разглеждаме отношението на Плеханов към проблема партия-синдикати, трябва да споменем и за прибавката, която той направи към резолюцията на Щутгартския конгрес на Втория интернационал през 1907 г. В какво се изразяваше тази прибавка, по която по-късно станаха у нас много дебати. В резолюцията на Щутгартския конгрес, с която се отхвърляше реформистското гледище за неутралитет на профсъюзите и бе възприето гледището за тесни връзки на синдикатите с партията, Плеханов успя да прокара прословутата своя прибавка в смисъл: да се спазва винаги единството на икономическата борба. С това Плеханов искаше да измени антинеутралисткия характер на Щутгартската резолюция, да я противопостави на болшевишката резолюция, приета на Петия конгрес на партията в Лондон през 1907 г.

„Най-разгорещен спор, пише Благоев стана около „прибавката на Плеханов“ върху резолюцията по синдикалното движение.“ По този повод Благоев написа специална статия „Маркс и Щутгартската резолюция“. Тесните социалисти гледаха на Щутгартската резолюция общо взето като на победа на революционния марксизъм над опортюнизма, като на известно потвърждение на техните собствени разбирания по синдикалния въпрос.⁸³ В същото време те изтъкваха и някои нейни съществени слабости, които даваха основание за различни тълкувания и възможност на опортюнистите да я използват за свои цели.⁸⁴ Ето защо в разбора, който те ѝ правеха, се старяха да поделят нейните положителни елементи, да вляят в мъглявите формулировки максимална доза революционно съдържание и по този

⁸² Пак там, с. 205.

⁸³ Благоев, Д. Т. 12, с. 348; Сrv. Йогов, И. Из борбите на тесните социалисти против опортюнизма на Втория интернационал, с. 103—104.

⁸⁴ В. „Работнически вестник“, бр. 15, 29 септ. 1907.

начин да я направят оръжие в ръцете на революционните социалисти против ревизионистките теории за неутралитет на синдикалното движение.

Според българските опортюнисти основното, главно в резолюцията е въпросът за ЕДИНСТВОТО на синдикалното движение, а не ВРЪЗКИТЕ между партията и синдикатите. „Нашият признат учител Плеханов, а с него и целият Интернационал поставиха пред всичко друго синдикалното единство“, писа опортюнистическият печат.⁸⁵ От това общоделците правят извода, че резолюцията позволява да бъде възстановено синдикалното единство там, където то е нарушено, с цената на скъсването на връзките на синдикатите с партията.⁸⁶ По този повод тесните социалисти заявиха, че общоделците и анархолибералите фалшифицират и изопачават същинския смисъл на резолюцията. Единството в синдикатите може да се осъществи според тесните социалисти само когато те се намират под идейното влияние на партията и работят под нейното непосредствено ръководство. Това разбиране на тесните социалисти произхождаше от идеята, че професионалните съюзи имат същата крайна цел, каквато има и революционно-марксистката пролетарска партия. Но за достигането на тази крайна цел синдикатите могат да се борят само под ръководството на партията. А това е възможно само тогава, когато между тези две пролетарски организации съществуват най-тесни идейни и организационни връзки. Плехановата прибавка противоречеше на възгледите на тесните социалисти, тъй като тя беше насочена против отслабването на връзките на партията със синдикатите. Разглеждайки Плехановата прибавка, тесните социалисти не можаха да се освободят от авторитета на нейния автор, поради което те не я отрекоха като принципиално неправилна, а се задоволиха да доказват, че се отнасяла само за Русия, но не и за България, където била неприложима, и поради това не налагала обединението на синдикалното движение.⁸⁷

Твърде интересни в това отношение са спомените на Васил Коларов: „На международния конгрес в Щутгарт

⁸⁵ „Синдикален лист“, бр. 14, 2 дек. 1908.

⁸⁶ Пак там.

⁸⁷ Благоев, Д. Съч. Т. 13, с. 93—94.

нашата делегация, в която влязах и аз, участва в комисията по синдикалния въпрос. Гласувах за това Плеханово допълнение. Когато в комисията на конгреса характеризирах нашето профсъюзно движение и излагах как разбирам класовия му характер, всичко това беше възприето от комисията, от нейната левица, като правилно. Тогава Плеханов се обърна към мен с въпроса: „Приемате ли моето допълнение?“ Разбира се, му заявил В. Коларов, това допълнение е правилно, но има формално неудобство, тъй като в него се говори, че поради партийни съображения е недопустимо разцепление в профсъюзното движение. Разбира се, това беше неудобно, но като обсъдих и помислих, с чиста съвест отговорих: „Да, приемам това допълнение.“⁸⁸

Това всичко беше проява на известна непоследователност, но то никак не разколеба твърдата позиция на тесните социалисти по отношение необходимостта от връзки между партията и синдикатите.⁸⁹

В резолюцията на Щутгартския конгрес анархолибералите намериха приемлива основа, върху която може да се извърши обединението и да се развива бъдещият обединен синдикален съюз. Вярно е, че Щутгартската резолюция отхвърли синдикалния неутралитет. Но в същото време направи и някои концесии на опортюнизма, говорейки за автономност на професионалните съюзи и фетишизирайки тяхното единство.⁹⁰ Тези именно моменти дадоха възможност и на анархолибералите и общоделците да я тълкуват по своему и да виждат в нея изразени своите разбирания. По този начин тя стана приемлива и за двете страни, база за водене на преговори и за извършване на синдикалното обединение.

Плехановата прибавка към Щутгартската резолюция предизвика остра полемика между тесните социалисти и анархолибералите. Георги Бакалов използва тази прибавка, за да твърди, че Щутгартската резолюция придавала по-голямо значение на единството на синдикалното движение, отколкото на връзките му с партията.

В специална статия „Плехановата прибавка“ Г. Ба-

⁸⁸ Коларов, В. Спомена. Изд. на БКП. С., 1968, с. 223.

⁸⁹ Йотов, Й. Цит. съч., с. 106 и сл.

⁹⁰ Йотов, Й. Центризмът в българското социалистическо движение. Цит. съч., с. 121.

калов се стремеше да докаже, че Плеханов защитава противния на тесните социалисти възглед за неутрализират на профсъюзите. „Състои се тя (прибавката) само от два реда, но тия два реда са толкова уместни, щото изведнъж добиха колосално значение. Те установяват един принцип, който санкционира обединистката тактика. Те казват: *Каквито и да бъдат взаимоотношенията между партията и синдикатите, но никога, в никакъв случай единството на синдикалното движение не трябва да се нарушава.* С други думи, нашият признат учител Плеханов, а с него и целият Интернационал поставят над всичко друго синдикалното единство.“⁹¹ Бакалов счита, че ще прекрати разгорялата се полемика само с помощта на самия Плеханов. Той се обръща към него със специално писмо, като го моли да му разясни смисъла на неговата прибавка и да вземе отношение по спорните в България въпроси. Заедно с това той се надяваше, че отговорът на Плеханов ще бъде най-съкрушителният удар срещу тесните социалисти. Ето какво между другото пише Бакалов на Плеханов в писмото си от 8 декември 1908 г. „В това отношение (става дума за изясняване въпроса за „неутрализират“ — б. а.) много ни помогна Шутгартската резолюция... и особено Вашето допълнение... Но другарите от третата социалистическа фракция (имат се предвид тесните — б. м. А. В.) считат единството на професионалното движение за задължително само в този случай, ако съюзите са „ясно свързани“ с тяхната фракция (останали те даже не ги считат за социалистически), а Вашето допълнение те считат, че важило само за Русия... За българските другари би било във висша степен желателно, ако Вие, макар и с няколко изречения, обясните какъв е смисълът на Вашето допълнение към резолюцията на Интернационала, как стои въпросът, в какъв смисъл Вие разбирате неутралността на профсъюзите?

С Вашия отговор Вие ще помогнете много за обединяването на българския пролетариат. Ако намерите време да напишете Вашето изказване, ние ще го публикуваме в списанието на нашата социалистическа партия

⁹¹ „Синдикален лист № 1“, 2 дек. 1908; „Работнически вестник“, бр. 44, 19 дек. 1908.

„Съвременник.“⁹² Бакалов беше уверен, че Плеханов ще потвърди, че те, анархолибералите, са най-добрите му тълкуватели и ученици в България. Но отговор не е получен. Бакалов е смутен и той само няколко седмици след това отново пише на Плеханов и го моли да напише специална статия за взаимоотношенията между партията и синдикалното движение.

„Драги и многоуважаеми Георги Валентинович — се казва в писмото му от 16 януари 1909 г., — българските другари ще Ви бъдат много благодарни, ако можете да отделите от малкото време, с което разполагате, за да им помогнете да се ориентират по въпроса за отношението на професионалните съюзи към партията. Ето накратко по какви въпроси ние бихме искали да чуем Вашия авторитетен отговор:

Какви трябва да бъдат взаимоотношенията между Социалистическата партия и професионалното движение в страни, където вече е настъпило разцепление? Или с други думи:

1. Трябва ли в интерес на общото движение на работническата класа всяка фракция да се стреми да привлече към себе си професионалните съюзи, което неминуемо ще доведе до разцепление на последните?

2. Такъв начин на действие няма ли да отблъсне от социализма професионално-организационните работници?

3. Ако професионалните организации са вече разцепени, няма ли друг, по-целесъобразен път за тяхното обединение освен временния организационен неутрализират към партията дотогава, докато те са разцепени?

4. Вашето допълнение към Шутгартската резолюция не вмения ли в дълг на социалистическите партии да пазят единството на професионалното движение, намиращо се под влиянието на различните фракции?⁹³

Както се вижда, въпросите, които Бакалов му задава, се отнасяха до същността на полемиката, която се водеше в България. Бакалов беше уверен, че старият боен другар и съратник ще се отзове на молбата му и с това може би полемиката щеше да приеме съвсем друга насока. Утвърдителният отговор на поставените въпро-

⁹² Веков, А. Цит. съч. „Известия на Института по история на БКП“, кн. 31, с. 1974, с. 298—299.

⁹³ Пак там, с. 300—301.

си беше в полза предимно на анархолибералистките схващания. Но задаването в тази форма на въпросите свидетелствуваше, че и Бакалов не е много уверен и убеден, че именно той най-добре и правилно разбира и тълкува както Шутгартската резолюция, така и прибавката на Плеханов към нея. Ако той беше напълно наясно по тези въпроси, ако на него му беше „категорично ясно“, то той не би задал тези въпроси. Всичките въпроси, които Бакалов задава, са в духа на Плехановите разбирания. Самият Плеханов знаеше за полемиката, която се води в България между социалистическата фракция по отношение на професионалните съюзи.⁹⁴ Плеханов знаеше, че ако отговори и вземе страна в спора, що се води в България, това ни най-малко ще съдействува за укрепване единството на социалистическото и на синдикалното движение. Само така може да се обясни неговото мълчание. Както се вижда от личната архива на Плеханов, той често е отговарял на подобни въпроси, но тук в случая може да се предполага, че Плеханов нарочно се е въздържал да вземе страна в разгорялата се полемика. Това мълчание на Плеханов, от една страна, беше в полза за тесните социалисти. Благоевци, които до това време считаха, че най-добре разбират и тълкуват Плеханов, един утвърдителен и категоричен отговор на Бакаловите въпроси би ги поставило в неудобно положение. Но може да се предполага и обратното, че един категоричен отговор в полза на анархолибералите би разочаровал благоевци по-бързо от Плеханов и би се ускорило тяхното приближаване към Ленин и болшевиките.

На Шутгартския конгрес позицията на тесните социалисти беше много близка, да не кажем тъждествена с тази на Ленин и болшевиките, които се обявиха решително против опортюнистическата идея за „неутралност“ на профсъюзите. И това беше единствено правилната позиция на всяка политическа партия, която иска да ръководи работническото движение, да управлява неговата дейност в дух на борба против капитализма. Родствеността на тази позиция на тесните социалисти с болшевиките беше явно в противоречие с Плехановата прибавка.

⁹⁴ ЦПА—ИМЛ, ф. 347, оп. 1, ед. хр. 87, Архив Дом Плеханова (АДР № Л 1236:12094).

Като бяха непримирими противници на теорията за неутралитет на работническите професионални съюзи, тесните социалисти не можаха обаче да разкрият погрешността във възгледите на Г. В. Плеханов за отношенията между социалдемократическата партия и работническите професионални съюзи. В полемиката си против общоделците и анархолибералите, които се опираха върху изказванията на Плеханов, тесните социалисти се мъчеха да докажат, че Плеханов уж не бил против неутралитета на професионалните съюзи. В редакционна статия „Работнически вестник“ пише: „Трябва и тук да изтъкнем това, което и друг път сме го изтъквали, а именно, че Плеханов със статията, от която са взети гореприведените редове, полемизира с така наречените „болшевики“, главно с Ленин. Те препоръчваха, щото руските професионални съюзи още сега да се слеят с партията, да влязат в състава ѝ. Плеханов именно против това желание на „болшевиките“ се бори с най-голямо право.“⁹⁵

Ясно е, че тесните социалисти не познаваха схващанията на болшевиките и на В. И. Ленин за характера на синдикалното движение и за неговите връзки със социалдемократическата партия, макар че в своите възгледи по тези основни въпроси те стояха по-близо до болшевиките и се различаваха от Плеханов. Голямото влияние, което оказваше Плеханов върху партията на тесните социалисти, не позволи да разкрият и разкритикуват погрешността на неговите възгледи за неутралитет на работническите професионални съюзи.

Верността на тесните социалисти към принципите на революционния марксизъм, беззаветната им преданост към делото на работническата класа ги тласкаше към Ленин и болшевиките. Партията на българските тесни социалисти, очистила своите редове от широките социалисти, анархолибералите и прогресистите, и по този въпрос се очертаваше като политическо течение, стоящо най-близко до Ленин и болшевиките. С очистването от опортюнизма се премахнаха онези задържащи сили, които ѝ пречеха да изпълнява своя истински класов интернационален дълг. Макар и да декларираше верността и уважението си към Плеханов, партията на тесните со-

⁹⁵ В. „Работнически вестник“, бр. 36, 21 ноем. 1908.

циалисти обективно, по силата на логиката на класовата борба все повече и повече се приближаваше до ленинизма по редица въпроси на марксистката теория и практика. След 1903 г. Плеханов все повече допадаше на опортюнистите в България. И сега по въпросите на социалдемократичните движения, макар и Благоев да го оправдаваше, в негово лице анархолибералите намериха и теоретическа защита на опортюнистическата си теза за взаимоотношенията между партията и синдикатите.

БРСДП (т.с.) решително отстояваше своите схващания и практически действия за тесни организационни връзки с революционното синдикално движение. Напълно в духа на марксизма Благоев посочваше, че тесните организационни връзки „не са нищо друго освен конкретизирани идейни връзки“, които се налагат от младостта и слабостта на работническото движение, от необходимостта да се укрепи ръководната роля на Социалдемократическата партия в работническото движение, като нейното идейно влияние формално се изрази в „тесните връзки между двете организации на нашия пролетариат“.⁹⁶ Благоев винаги е подчертавал, че тесните организационни връзки не означават нарушаване на организационната самостоятелност на синдикалните организации, а още по-малко тяхното сливане със социалдемократическата партия.

Както вече подчертахме, въпросът за организационните връзки между партията и синдикалното движение е твърде сложен и комплициран и еднозначен отговор, валиден за всички страни и при всички условия, не може да бъде даден. Този въпрос е предизвиквал винаги противоречиви мнения и в средите на историците на работническото движение у нас.⁹⁷ Някои изобщо отхвърлят тези връзки като нецелесъобразни за българското работническо движение по онова време. Други смятат, че организационните връзки са играли във всяко отношение положителна роля. Трети, като разглеждат реалното състояние на работническото движение в България през първото десетилетие на XX век, стигат до правилен извод, че организационните връзки между БРСДП (т.с.) и революционното синдикално движение в перио-

⁹⁶ Благоев, Д. Съч. Т. 10, с. 456—457.

⁹⁷ Исусов, М. Революционното профсъюзно движение в България 1903—1912. Профиздат. С., 1962, с. 85.

да на формирането на класово съзнание у работническата класа и на създаването на революционно профсъюзно движение имаха предимно положително значение но криеха и някои слабости.⁹⁸

В. И. Ленин нееднократно е посочвал, че връзките и взаимоотношенията между социалдемократическите партии и работническите синдикални организации в отделните страни се определят и видоизменят конкретно, в зависимост от „историческите, юридическите и други условия“. Те могат да бъдат повече или по-малко тесни, повече или по-малко сложни, „но в свободните страни не може и дума да става за съвпадане на организацията на професионалните съюзи с организацията на социалдемократическата партия“.⁹⁹

Организационните връзки със синдикатите, които създаде партията на тесните социалисти, и търсенето на аргументи в съчиненията на Плеханов, макар и не винаги да ги намираще там, не бяха в противоречие с духа на марксисткото учение. Нашите български специфични условия и обстоятелства налагаха необходимостта от близки идейни и организационни връзки между партията и синдикатите. Тези връзки се налагаха от слабостта на работническото движение, от появата още от първите му стъпки на опортюнистически тенденции, от влиянието на буржоазията и на нейните политически партии, които можеха да бъдат преодоляни само с активната намеса и дейност на социалдемократическата партия в средите на профсъюзното движение. Тесните организационни връзки между БРСДП (т.с.) и синдикатите ограничаваха възможността за организирано проявление на опортюнистическите елементи. Трябва веднага да се подчертае обаче, че тесните организационни връзки между партията и синдикатите имаха и някои отрицателни страни. В отделни случаи тези връзки пречеха за разширяване и укрепване на влиянието на синдикалните организации в средата на работническата класа. В по-късните години те ставаха пречка за масовизирането му. Освен това понякога тези връзки бяха дотолкова тесни, че се забелязваше известно нарушение на организационната самостоятелност на някои професионални организации.

⁹⁸ Така там, с. 85.

⁹⁹ Ленин, В. И. Съч. Т. 5, с. 474.

Правилността на тясносоциалистическите възгледи и практика по въпросите на синдикалното движение бяха потвърдени от опита на международното работническо движение. Решенията на Щутгартския конгрес по взаимоотношенията между партията и синдикатите укрепиха авторитета на тесните социалисти в средите на работническата класа. Борбата на революционните марксисти против теориите за идеен и организационен неутралитет на синдикалното движение в България беше част от борбата против тези теории в международното работническо движение.

Възгледите на тесните социалисти по синдикалното движение, теорията и практиката на тесния социализъм в това отношение показаха още един път, че българските тесни социалисти със своите пролетарско-интернационалистически добродетели, с беззаветната си вярност към работническата класа се приближаваха до възгледите на болшевиките и за характера на синдикалното движение. Но все още изпитвахъ силното влияние на Плеханов, което бе една от причините, поради които тесните социалисти не можаха да разкрият погрешността на неговите възгледи за неутралитет на работнически-те професионални организации.

* * *

В заключение на всичко това може да се каже, че тесните социалисти в тези години, виждайки в лицето на Плеханов крупен теоретик на марксизма, който по ред въпроси защитава, заедно с Ленин, марксистките позиции, макар че възгледите им не винаги се покриват, но Ленин го поддържа в борбата против ликвидатори и троцкисти и търси неговото сътрудничество. Тук още един път се проявява този специфичен меншевизъм на Плеханов, който често пъти го довежда в лагера на болшевиките. Защитата на положителното у Плеханов тогава, когато той е с Ленин, е израз на онези ценни добродетели на тясносоциалистическата партия, които я нареждат в лявото крило на Втория интернационал. В случая подкрепата и солидарността с Плеханов не беше солидарност и подкрепа на меншевизма, а на Плеханов-партиеща, на Плеханов-марксиста. Ето това положение и тази страна от влиянието на Плеханов не

бива да се подценява. Подкрепата на Плеханов по редица теоретически и практически въпроси на работническото движение същевременно беше съпътствувана и от критика или неразбиране на болшевизма, но това не означава, че тесните социалисти бяха антиболшевишко течение, както твърдяха левите сектанти.¹⁰⁰

И така взаимоотношенията между тесните социалисти и Плеханов през посочения период се характеризират с голяма сложност и своеобразие. Един път те се различават от Плеханов, без открито да се обявяват против него, като обективно се приближават до Ленин, както е въпросът за съзнателна дисциплина в партията, за демократическия централизъм, за отношението към профсъюзите като школа за класово социалистическо възпитание на работниците, за ролята на социалистическото съзнание и неговото внасяне в редовете на работническата класа, за партийното и политическо ръководство на професионалните организации и т. н. Никой не може да обвини тесните социалисти, че те били догматични ученици на Плеханов, които сляпо при всички случаи подражават на Плеханов. Още в тези ранни години се проявява творческият подход на тесните социалисти при решаване на редица проблеми от теорията и практиката на социалистическото движение в България. Този извод се налага и трябва дебело да се подчертае, тъй като той е една положителна черта и важен ценностен момент в нашата тясносоциалистическа история. Авторитетът на Плеханов беше толкова голям, че за тесните социалисти беше трудно открито да се обявят против него, въпреки че по същество, както виждаме, по ред проблеми има едно различие, което не се манифестира. Благоевите позиции, както виляхме, по много въпроси се доближаваха до тези на Ленин, макар че той още никъде не полемизира с Плеханов. Това е още едно ярко потвърждение на горепосочените обективни тенденции, които наблюдаваме в партията, тенденции, които я тласкаха в края на краищата до разрыв с Плеханов и въобще със социалдемократизма и я доведоха в лагера на болшевизма.

¹⁰⁰ *Бойков*. Отношение тесняков к Ленину и болшевизму. ЦПА—ИМЛ, оп. 3, ед. хр. 71. *Бойков*. Болгарское теснячество и разков на II съезде РСДРП. — „Пролетарская революция“, кн. 2, 1933.